

De invloed van waardenoriëntaties op de vormgeving van partnerrelaties: Meer individualistisch, minder afhankelijk?

Miranda Jansen en Matthijs Kalmijn¹

Summary

The impact of value orientations on the design of unions: more individualistic, less dependent?

In this article, we examine the impact of religious values, postmaterialistic values and values towards women's emancipation on the way members of a couple arrange their lives together. We examine how these values affect three areas of daily life: (1) consumption (activities), (2) production (division of household and caring tasks), and (3) reproduction (birth of children). We use longitudinal data on young men and women in the Netherlands. Values were measured in the 1991 and 1995 waves of the panel, and our behavioural outcomes were measured in 1999. We find positive evidence that values affect patterns of consumption, production and reproduction in couples. In general, people with traditional values participate more in joint consumption, they participate more in specialized production, and they have children earlier. These findings show that people with traditional values more often engage in activities that make them dependent on a family. In other words, they invest more in family life

1. Inleiding

Sinds de jaren zestig zijn de huwelijks- en geboortecijfers sterk gedaald, wordt er steeds meer ongehuwd samengewoond, en zijn de echtscheidingscijfers toegenomen. Deze demografische ontwikkelingen zijn dikwijls in verband gebracht met culturele veranderingen (Lesthaeghe & Van de Kaa, 1986). De waarden van jongvolwassenen zouden tegenwoordig meer individualistisch zijn dan vroeger en mensen zouden steeds minder gericht zijn op het burgerlijke gezinsideaal. Deze culturele verklaring is vaak onderzocht, niet zozeer voor wat betreft trends, maar wel voor wat betreft verschillen tussen individuen onderling. Uit dergelijke microstudies blijkt dat nieuwe keuzes in de levensloop inderdaad sterk afhangen van de waarden die mensen hebben. Mensen die er moderne waarden op nahouden trouwen later, krijgen later kinderen, wonen vaker ongehuwd samen en kennen een grotere kans op scheiding (Alwin, 1986; Clarkberg, Stolzenberg & Waite, 1995; Jansen & Liefbroer, 2001; Jansen & Kalmijn, 2000;

Kalmijn, De Graaf & Poortman, 2001; Lesthaeghe & Meekers, 1986; Moors, 1996; Thornton, Alwin & Camburn, 1983).

Hoewel er veel bekend is over de invloed die waarden hebben op de levensloop, is minder bekend of waarden ook een invloed hebben op de manier waarop mensen hun relatie inrichten. Omdat de overgrote meerderheid van de mensen uiteindelijk trouwt en kinderen krijgt, is het belangrijk om studies over levenslooptransities uit te breiden met studies over de vormgeving van relaties. Uitgaande van het idee van individualisering, zullen mensen met moderne waarden niet alleen relatie- en gezinsvorming uitstellen, zij zullen zich wellicht ook meer individualistisch gedragen binnen een relatie. In plaats van ons te richten op de vorming en ontbinding van samenwoonrelaties willen wij in dit artikel de invloed bestuderen van waarden op de manier waarop partners hun leven inrichten. We beschouwen verschillende aspecten van de vormgeving van een relatie die we zien als indicatoren van de mate waarin mensen zichzelf afhankelijk maken van een gezin of samenwoonrelatie.

Bestaande studies beschouwen vaak slechts één soort waardenoriëntatie tegelijkertijd. Veel auteurs stellen dat religieuze waarden, postmaterialistische waarden en waarden over de emancipatie van de vrouw de belangrijkste drie dimensies zijn van het individualiseringsproces (Lesthaeghe & Van de Kaa, 1986; Van de Kaa, 1988; Felling, Peters & Schreuder, 1983). Dat waarden een invloed hebben op gedrag is weinig verbazingwekkend, belangrijker is de vraag hoe sterk die invloed precies is en, nog relevanter, wat het relatieve belang is van de verschillende dimensies in het individualiseringsproces. Zo is het bijvoorbeeld denkbaar dat het vooral het seculariseringsproces is geweest dat de doorslag geeft terwijl emancipatoire en postmaterialistische geluiden daarvan een afgeleide zijn. Hierbij speelt ook mee dat de drie dimensies onderling samenhangen: niet-religieuze personen zijn doorgaans meer geëmancipeerd, en geëmancipeerde personen zijn vaak ook meer postmaterialistisch. Om die reden is het nog maar de vraag of de drie waarden ook onafhankelijk van elkaar een invloed hebben. Door de drie waardenoriëntaties tegelijkertijd te bestuderen kunnen we in deze bijdrage de onafhankelijke effecten van de drie waarden vaststellen en onderling vergelijken.

Vanuit bovenstaande overwegingen komen we tot de volgende onderzoeksvraag: hoe beïnvloeden individuele waarden de manier waarop levenspartners hun leven inrichten? Ter beantwoording van deze vraag onderscheiden we drie soorten waardenoriëntaties: (a) religieuze waarden, (b) postmaterialistische waarden en (c) waarden over de emancipatie van vrouwen. Daarnaast onderscheiden we zes aspecten van het dagelijks leven van partners: (a) in welke mate partners gezamenlijke activiteiten ondernemen in hun vrije tijd, (b) hoe partners de huishoudelijke taken onderling verdelen, (c) in welke mate partners betaalde arbeid verrichten, (d) wanneer partners hun eerste kind krijgen, (e) hoe partners de zorgtaken onderling verdelen, en (f) in welke mate partners gezamenlijke activiteiten ondernemen met hun kinderen. Om de invloed van waardenoriëntaties te onderzoeken maken we gebruik van paneldata over jong-volwassen vrouwen en mannen in Nederland. Waardenoriëntaties zijn in het panel gemeten in 1987, 1991 en 1995 en de vormgeving van het dagelijks leven is gemeten in 1999.

Kort samengevat: we volgen eerdere studies door de invloed van waardenoriëntaties op demografisch gedrag te bestuderen, maar we splitsen de onafhankelijke variabele uit in drie

dimensies en we verbreden de afhankelijke variabele van de vorming naar de vormgeving van samenwoonrelaties. Bijzonder aan onze bijdrage, tot slot, is dat we gebruik maken van een panelstudie waarin de waarden zijn gemeten op verschillende momenten voorafgaand aan het gedrag dat we meten. Bij cross-sectionele designs kunnen de gemeten opvattingen een aanpassing zijn aan het gedrag of de omstandigheden. In ons geval is een dergelijke vertekening minder aanwezig.

2. Theoretische achtergrond en hypothesen

2.1 Drie typen van investeringen

In deze studie richten we ons op het dagelijks leven van partners, zoals hoeveel vrije tijd samen wordt doorgebracht, hoe betaalde en onbetaalde arbeid binnen het huishouden zijn verdeeld en of partners kinderen krijgen. Deze aspecten van de inrichting van het dagelijks leven van partners kunnen we onderbrengen in drie samenhangende concepten: consumptie, productie en reproductie. Voor alledrie geldt dat we een onderscheid kunnen maken tussen meer traditioneel gedrag aan de ene kant en meer geïndividualiseerd of modern gedrag aan de andere kant.

Wanneer paren en gezinnen veel activiteiten samen doen, veel vrije tijd samen doorbrengen en veel gezamenlijke vrienden hebben, hebben ze in onze ogen een traditionele leefstijl. De nadruk van het paar of gezin ligt dan meer op collectieve consumptie dan op individuele consumptie. Collectieve consumptie leidt tot het ontstaan van wederzijdse afhankelijkheid tussen partners, want hoe meer levenspartners samen doen, des te meer wordt hun welbevinden afhankelijk van de partner (Kalmijn & Bernasco, 2001). Het tegenovergestelde van collectieve consumptie is een gescheiden of geïndividualiseerd consumptiepatroon. Mensen hebben dan veelal hun eigen activiteiten, eigen vrienden en brengen veel tijd alleen of met andere mensen door in plaats van met de partner of het gezin. Een individualistische leefstijl maakt iemand minder afhankelijk van een partner of het gezin. Plezier, vrije tijd en vrienden zijn dan niet direct verbonden met de partner of de familie. Eerdere studies over leefstijlen in het huwelijk richtten zich vooral op de relatie tussen leefstijl en de kwaliteit of stabiliteit van de relatie (Hill, 1988; Rogers & Amato, 1997; White, 1983). Ook zijn er studies die huwelijksleefstijlen relateren aan sociaal-structurele kenmerken (Kalmijn & Bernasco, 2001). Of dergelijke leefstijlen afhangen van waarden is minder bekend.

Partners zijn niet alleen door consumptie van elkaar afhankelijk, ook de productie in een huishouden kan afhankelijkheden creëren (Becker, 1981). Volgens de *new home economics* verdelen partners de taken in het huishouden op basis van hun relatieve productiviteit. Een traditionele verdeling van arbeid wordt gekenmerkt door een sterke taakspecialisatie: de vrouw blijft thuis, zorgt voor het huishouden en de kinderen, terwijl de man werkzaam is op de arbeidsmarkt en het inkomen inbrengt. Bij een sterke taakspecialisatie wordt er een wederzijdse afhankelijkheid tussen partners gecreëerd. Een vrouw is afhankelijk van het geld dat door de man wordt ingebracht en de man is afhankelijk van de vrouw voor de verzorging van de kinderen en

het huishouden. Een modernere manier om goederen te produceren binnen het huishouden wordt gekenmerkt door gelijkheid in de verdeling van taken. Vrouwen dragen bij aan het huishoudinkomen door werkzaam te zijn op de arbeidsmarkt en mannen dragen bij aan huishouden- en zorgtaken. Met minder taakspecialisatie zijn partners minder afhankelijk van elkaar. Ze verwerven meer autonomie omdat ze beide gedeeltelijk dezelfde goederen produceren. In het verleden is er veel onderzoek gedaan naar taakverdeling in het huishouden (Presser, 1994; Van der Lippe, 1993; 1994) en in deze onderzoekstraditie zijn ook aanwijzingen te vinden voor de invloed van waarden. Zo heeft Van der Lippe (1993; 1994) onder meer aangetoond dat naarmate de normen die iemand heeft moderner zijn, de bijdrage van vrouwen aan betaalde arbeid groter is en haar bijdrage aan huishoudelijk werk geringer.

Het derde aspect waar we ons op richten is het krijgen van kinderen. Voor partners betekent het krijgen van een kind een grote verandering in het dagelijks leven. Door de komst van een kind zijn partners zowel emotioneel als juridisch voor de rest van hun leven met elkaar verbonden. De komst van een kind betekent bovendien dat er moet worden ingeleverd op zaken als vrije tijd, werk en geld. Vanuit een traditioneel gezichtspunt kan het krijgen van kinderen worden gezien als de ultieme expressie en vervulling van de band die partners samen hebben. Vanuit een geïndividualiseerd standpunt, daarentegen, kan de komst van een kind gezien worden als iets wat in strijd is met de individuele vrijheid die iemand nastreeft (Lesthaeghe & Surkyn, 1988). Om die reden kan worden verwacht dat een geïndividualiseerde leefstijl samen gaat met het uitstellen of zelfs afzien van het krijgen van kinderen.

Voor elk van de drie vormgevingsaspecten – consumptie, productie, reproductie – hebben we een onderscheid gemaakt tussen meer traditioneel en meer geïndividualiseerd gedrag. Het verschil tussen traditioneel en geïndividualiseerd gedrag hangt ook samen met de mate waarin partners investeren in een relatie of gezin. Via gezamenlijke activiteiten, taakspecialisatie en het krijgen van een kind, worden de baten van de relatie die men aangaat groter. Deze baten zijn verbonden met die specifieke relatie en niet direct overdraagbaar naar een andere relatie. De traditionele vormen van consumptie, productie en reproductie zijn een vorm van ‘huwelijkskapitaal’ en daarmee zijn zij te zien als investeringen in een gezin of samenwoonrelatie (Becker, Landes & Michael, 1977; Kalmijn & Bernasco, 2001; Weesie & Raub, 1995).

De mate waarin partners investeren in een relatie kan van verschillende factoren afhangen. Het is bekend dat sociaal-structurele factoren als scholing, werk en inkomen een belangrijke rol spelen bij de investeringen die mensen in een relatie doen. Voor onze studie is echter de belangrijkste overweging dat de investeringen in het ‘huwelijksleven’ ook gerelateerd zijn aan individualistische waardenoriëntaties. We volgen hiermee dus het idee dat ook culturele aspecten een rol spelen bij de vormgeving van samenwoonrelaties. Onze meest algemene hypothese is dat mensen met individualistische waardenoriëntaties minder zullen investeren in een samenwoonrelatie. Hierbij plaatsen we direct de kanttekening dat het ons gaat om de meer traditionele vormen van investeren – via consumptie, productie, reproductie. Het is best mogelijk dat individualistisch georiënteerde mensen in andere opzichten juist weer meer investeren in een samenwoonrelatie, denk aan meer psychologische vormen van investeren zoals aandacht hebben voor het gevoelsleven van de ander.

2.2 Drie soorten waardenoriëntaties

Culturele theorieën veronderstellen dat, gedurende het individualiseringsproces, waarden gericht op autonomie, privacy, zelfactualisatie en persoonlijk geluk belangrijker zijn geworden dan waarden gericht op collectieve doelen. Het proces van individualisering manifesteerde zich volgens deze theorieën binnen verschillende aan elkaar gerelateerde domeinen. Met name religieuze waarden, postmaterialistische waarden en waarden ten aanzien van emancipatie zijn sterk onderhevig aan verandering tijdens het proces van individualisering (Lesthaeghe & Van de Kaa, 1986). Hieronder zullen we deze drie waardenoriëntaties kort toelichten.

Met het proces van secularisatie in Nederland hebben veel mensen de kerk verlaten en zijn ook kerkleden afgestapt van hun geloof, hoewel de trend onder kerkleden minder snel verloopt (Becker & Vink, 1994). Veel mensen hebben afstand genomen van de geïnstitutionaliseerde normen voortgebracht door de kerk. Mensen volgen steeds meer hun eigen denkwijzen over het familieleven in plaats van de voorgeschreven normen van de kerk.

De opkomst en ontwikkeling van postmaterialistische waarden kunnen worden gezien als een onderdeel van het proces van individualisering. Over het algemeen wordt gesteld dat door de snelle economische en technologische ontwikkelingen en het stijgen van het gemiddelde opleidingsniveau, materiële waardenoriëntaties zijn vervangen door immateriële waarden. Inglehart (1977) ontwikkelde in de jaren zeventig de theorie over het ontstaan van het postmaterialisme. Hij ging na of individuen in moderne industriële samenlevingen, onder invloed van economisch welzijn, materiële waarden vervingen door waarden die zich meer richten op de kwaliteit van het leven. Geïnspireerd door de theorie van Maslow (1954) stelde Inglehart dat mensen allereerst aan hun materiële behoeften willen voldoen, waaronder de behoefte aan veiligheid en de behoefte aan levensonderhoud. Als aan deze behoefte wordt voldaan, zullen individuen de volgende treden op de behoeftepiramide proberen te vervullen, achtereenvolgens de behoefte aan het behoren tot een groep, de behoefte aan achting en respect, en als laatste de behoefte aan zelfontplooiing. Van deze drie is met name de laatste een echt individualistische behoefte. Bij een groeiende welvaart worden materiële behoeften steeds meer vervuld en zullen volgens Inglehart postmaterialistische waarden ontstaan.

In de onderzoeksliteratuur zijn postmaterialistische waarden vooral onderzocht in relatie tot politieke waarden en stemgedrag tijdens verkiezingen (Van Deth, 1984; Hendriks-Vettehen, 1990). De invloed van postmaterialistische waarden op relatie- en gezinsvorming is zelden onderzocht. Wel bestaat er een studie waarin de omgekeerde relatie wordt bestudeerd: de invloed van relatie- en gezinsvorming op het behouden van postmaterialistische waarden (De Graaf & Evans, 1996). In deze studie wordt overigens weinig evidentie gevonden voor het bestaan van een dergelijk effect.

Tijdens het individualiseringsproces zijn ook de opvattingen over de positie van de vrouw sterk veranderd. De opinies over arbeidsmarktgedragingen en de positie van vrouwen binnen gezinnen zijn steeds meer in egalitaire richting opgeschoven. Enkele decennia terug vond de meerderheid van de Nederlandse bevolking het bijvoorbeeld onacceptabel als een getrouwde vrouw met kinderen actief was op de arbeidsmarkt. Tegenwoordig deelt slechts een minderheid

deze mening (SCP, 1998). Ook opvattingen ten aanzien van de politieke en sociale rol van de vrouw zijn sterk veranderd.

We verwachten belangrijke, maar ook gedifferentieerde, invloeden van waarden op patronen van consumptie, productie en reproductie in samenwoonrelaties. Hieronder formuleren we hypothesen over de afzonderlijke effecten van de drie soorten waarden op de drie soorten gedragingen.

Effecten op gezamenlijke consumptie: Over het algemeen kennen religieus georiënteerde mensen een groot belang toe aan duurzame gezinsrelaties en zijn deze sterk georiënteerd op het gezinsleven. Daarom verwachten we dat mensen met religieuze waarden vaker gezamenlijke activiteiten ondernemen dan anderen, met name wanneer we kijken naar sociale activiteiten zoals het bezoeken van familie en vrienden en familie-uitjes met de kinderen.

Voor postmaterialistische waarden verwachten we dezelfde soort effecten. Omdat mensen met een postmaterialistische oriëntatie meer behoefte hebben aan zelfontplooiing dan aan veiligheid, zullen ze waarschijnlijk minder investeren in gezamenlijke activiteiten met een partner of kinderen. Ze zullen er de voorkeur aan geven om niet alle beschikbare tijd met de partner door te brengen en waarschijnlijk zullen ze ervoor kiezen om eigen vrienden te hebben. Dit geldt niet alleen voor de mate waarin men dingen los van de partner doet, maar ook voor het ondernemen van activiteiten zonder de kinderen, zoals samen uitgaan of een keer zonder de kinderen op vakantie (al of niet samen met de partner).

Waarden over emancipatie beïnvloeden waarschijnlijk ook gezamenlijke activiteiten. Vanuit de traditionele visie over sekserollen wordt verwacht dat mannen en vrouwen verschillende soorten vrijetijdsbestedingen hebben. Ook wordt vanuit de traditionele visie verwacht dat de leefsfere van mannen en vrouwen sociaal gezien gescheiden zijn. Voor traditionele stellen geldt dan dat mannen waarschijnlijk meer 'mannelijke' activiteiten ondernemen zonder hun vrouw (bijvoorbeeld sporten of uitgaan), en vrouwen meer 'vrouwelijke' activiteiten zonder hun man (bijvoorbeeld winkelen of spelen met de kinderen) (Kalmijn & Bernasco, 2001). Daarom verwachten we dat meer progressieve waarden over emancipatie leiden tot een meer gezamenlijke leefstijl. Voor activiteiten die ondernomen worden met kinderen, hebben we hier geen specifieke verwachtingen.

Effecten op gescheiden productie: Hoe de arbeidsverdeling binnen een huishouden wordt beïnvloed door religieuze waarden is niet direct te zeggen. Religieuze mensen hebben over het algemeen traditionele standpunten over de taken van mannen en vrouwen binnen een gezin, dus zal er een strengere segregatie van taken zijn. Dit komt echter doordat religiositeit en waarden over emancipatie met elkaar samenhangen. Wanneer we het directe effect bekijken van religieuze waarden op arbeidsverdeling van mannen en vrouwen, dus na constant houden van de invloed van emancipatoire waarden, verwachten we geen effect te vinden.

We verwachten hier wel een invloed van postmaterialistische waarden. Zowel vrouwen als mannen met postmaterialistische waarden hebben een relatief sterke oriëntatie op zelfontplooiing. In de ogen van een postmaterialist kunnen huishoud- en zorgtaken worden gezien als nodige maar onaangename taken die de eigen activiteiten en eigen vrijheid in de weg zitten. Voor vrouwen zou dit betekenen dat ze weinig tijd willen besteden aan huishoud- en zorgtaken en

meer aan betaalde arbeid. Omdat dezelfde redenering ook opgaat voor mannen is het moeilijk om te voorspellen hoe de verdeling van arbeidstaken binnen het huishouden zal uitpakken. Misschien leidt het hebben van postmaterialistische waarden tot het uitbesteden van huishouden- en zorgtaken, dit zal dan vooral leiden tot een reductie van de tijd die de vrouw besteedt aan huishoudtaken. Huishoudtaken die doorgaans wat vaker door mannen worden gedaan, zoals boodschappen en klusjes doen, worden immers niet snel uitbesteed, of in ieder geval minder snel dan de minder leuke taken zoals schoonmaken.

Van de drie waarden hebben emancipatiewaarden de meest voor de hand liggende invloed op de arbeidsverdeling. We verwachten dat progressieve waarden over emancipatie leiden tot een grotere bijdrage van mannen aan de huishoud- en zorgtaken en tot een grotere bijdrage van vrouwen aan betaalde arbeid (Van der Lippe, 1993). Met andere woorden, hier gaat individualisering samen met minder specialisatie.

Effecten op reproductie: Een van de grootste investeringen in een relatie is het krijgen van een kind. Naast sociaal-economische restricties kunnen ook waardenoriëntaties een rol spelen bij de keuze om een kind te krijgen. Traditioneel hechten kerken grote waarde aan het familieleven en voortplanting. Daarom kan worden verwacht dat religieuze mensen eerder kinderen krijgen in hun leven dan niet-religieuze mensen. Een dergelijk verband is ook al eerder in Nederland aangetoond (Jansen & Liefbroer, 2001).

Een nieuwere hypothese is dat ook postmaterialistische waarden het krijgen van een kind beïnvloeden. Zoals eerder gezegd vinden mensen met postmaterialistische waarden hun eigen ontwikkeling en zelfontplooiing belangrijker dan veiligheid en levensonderhoud. Na de geboorte van kinderen zijn partners voor de rest van hun leven aan elkaar verbonden via een derde persoon (het kind). Het krijgen van een kind vereist dat de nadruk op de eigen ontwikkeling afneemt. Daarom verwachten we dat mensen met postmaterialistische waarden het krijgen van kinderen uitstellen of zelfs geen lange termijn verbintenis aangaan door geen kinderen te krijgen.

Vrouwen met moderne waarden over emancipatie zullen waarschijnlijk ook de geboorte van een kind uitstellen. Als vrouwen belang hechten aan hun eigen onafhankelijkheid verwachten we dat ze zich minder snel vastleggen binnen een familie, voornamelijk omdat ze eerst arbeidsmarktervaring willen verkrijgen (Jansen & Kalmijn, 2000). Verwachtingen over de invloed van emancipatiewaarden op het gedrag van mannen zijn overigens minder duidelijk. Wellicht houden mannen met progressieve emancipatiewaarden meer rekening met hun partner en stellen zij daardoor het krijgen van kinderen uit. De onderliggende assumptie hierbij is dat mannen met progressieve emancipatiewaarden vaak een partner hebben met progressieve emancipatiewaarden.

3. Data en methoden

3.1 Data

De data zijn afkomstig uit een prospectief onderzoek onder 1775 personen die geboren zijn in 1961, 1965 en 1969, *The Panel Study of Social Integration in the Netherlands* (Dijkstra, 1989; 1993; Liefbroer & Kalmijn, 1997). De respondenten zijn tot nog toe vijf keer benaderd, in 1987, 1991, en 1995 via *face-to-face* interviews, in 1989 met een schriftelijke enquête en in 1999 met een telefonisch interview. De respondenten waren ongeveer 18 tot 26 jaar oud tijdens het eerste interview en 30 tot 38 jaar oud tijdens het meest recente interview. Van de respondenten die in 1987 zijn geïnterviewd, is ongeveer 31 procent overgebleven. Er is sprake van selectieve paneluitval, met name tussen ronde drie en vier. De paneluitval is hoofdzakelijk gerelateerd aan demografische kenmerken van de respondenten als werkstatus, opleiding en woonplaats. Attitudes blijken niet of nauwelijks een rol te spelen bij de uitval van respondenten. Wat we niet weten is in hoeverre de paneluitval selectief is met betrekking tot de veranderingen in waarden en de veranderingen in de levensloop. Het is mogelijk dat juist de uitgevallen groep grote veranderingen of juist geen veranderingen heeft doorgemaakt. Een dergelijke selectieve uitval zou een effect kunnen hebben op onze uiteindelijke resultaten, maar dat is hier moeilijk te achterhalen. In deze studie gebruiken we alleen respondenten die in 1999 samenwoonden of gehuwd waren en die in alle ronden van het panel hebben meegedaan ($N=552$).

Waardenoriëntaties zijn op verschillende momenten in de panelstudie gemeten. Om het effect van waarden op feitelijk gedrag in de juiste causale volgorde te bepalen, meten we alle afhankelijke variabelen in 1999 en gebruiken we indicatoren voor de waarden die gemeten zijn in de eerdere ronden. Het is mogelijk dat gedragingen gemeten in 1999 reeds voor de eerste metingen van de waarden bestonden. Dat betekent dat het effect van waarden op gedrag overschat wordt voor deze respondenten. Dit is echter lang niet het geval voor alle respondenten. Voor de grootste groep respondenten meten we waarden en gedrag wel in de juiste causale volgorde. We kijken alleen naar 1999 omdat op dat moment een groot deel van de respondenten een samenwoningrelatie hebben (83 procent). We tekenen hierbij aan dat mensen die zeer laat met een relatie beginnen in onze analyses zijn ondervertegenwoordigd. Dit kan leiden tot een (waarschijnlijk neerwaartse) vertekening in de effecten van waarden op gedrag. De modellen zijn geschat door gebruik te maken van multivariate regressieanalyses. Voor de analyse van de geboorte van kinderen hebben we een gebeurtenissenanalyse uitgevoerd voor de geboorte van het eerste kind tijdens de in 1999 bestaande relatie. Voor deze analyse zijn de waarden gemeten als semi-tijdsvariërende covariaten: bij elke nieuwe ronde van het survey wordt de variabele vernieuwd.

3.2 Afhankelijke variabelen: de vormgeving van partnerrelaties

Om de gezamenlijke activiteiten van partners te meten hebben we aan de respondenten gevraagd hoe vaak ze de volgende activiteiten ondernemen met hun partner: (a) bezoeken van familie, (b) bezoeken van vrienden, (c) bezoeken van theater, toneel, bioscoop, (d) bezoeken van café of restaurant, (e) tv kijken, lezen of muziek luisteren. Respondenten konden kiezen uit de volgende vier antwoordcategorieën, die we behandelen als een intervalvariabele: (0) 'nooit met partner', (1) 'zelden met partner', (2) 'meestal met partner', (3) 'altijd met partner'. Een andere antwoordcategorie was 'niet van toepassing, doe deze activiteit nooit'. Wanneer respondenten dit hebben geantwoord hebben ze geen waarde voor de desbetreffende activiteit. Dit betekent dat we respondenten vergelijken die samen met de partner de activiteit ondernemen met respondenten die de desbetreffende activiteit nooit met de partner ondernemen. De vijf items zijn gestandaardiseerd en vervolgens is het gemiddelde genomen. Het aantal items waarop de schaal gebaseerd is verschilt van persoon tot persoon, dit hangt af van het aantal activiteiten dat een persoon daadwerkelijk onderneemt. Omdat het aantal items per persoon verschilt is hier geen Cronbachs α berekend.

De activiteiten met kinderen zijn gemeten door te vragen aan de respondenten hoe vaak zij (of hun partner) bepaalde activiteiten met de kinderen ondernemen. Er zijn hiervoor zestien items gebruikt: (a) alledaagse activiteiten binnenshuis (voorlezen; televisie kijken; samen kamer opruimen; klusjes doen in huis; tekenen/schilderen; theedrinken; helpen met huiswerk), (b) alledaagse activiteiten buitenshuis (spelletjes doen; wegbrengen/ophalen; buiten spelen), (c) niet-alledaagse activiteiten buitenshuis (bezoek dierentuin/pretpark; naar het bos; naar het zwembad; naar de bioscoop; op bezoek bij familie; een weekendje weg). De antwoordcategorieën voor de dagelijkse activiteiten waren: (1) 'niet', (2) 'één à twee keer per week', (3) 'meer dan twee keer per week'. De antwoordcategorieën voor de niet-dagelijkse activiteiten waren: (1) 'niet', (2) 'één à twee keer per drie maanden', (3) 'vaker dan twee keer per drie maanden'. Alle items zijn gestandaardiseerd en vervolgens (ongewogen) opgeteld tot een schaal (Cronbachs $\alpha = 0,66$).

Naar de verdeling van huishoud- en zorgtaken is alleen op een relatieve manier gevraagd in de data. We weten dus niets over de absolute hoeveelheid tijd die partners besteden aan deze taken, maar alleen hoe de taken onderling verdeeld zijn. Ervan uitgaande dat ieder stel taken te verdelen heeft, zegt de verdeling wel wat over de investeringen die beide partners in het huishouden doen. De verdeling van huishoudtaken is gemeten door te vragen hoe de volgende vijf huishoudelijke taken zijn verdeeld tussen de partners: (a) koken, (b) opruimen, (c) de was doen, (d) schoonmaken, (e) boodschappen doen. Respondenten konden kiezen uit zeven antwoordcategorieën die varieerden van (1) 'alleen door mij' tot (7) 'alleen door partner'. Voor de mannelijke respondenten hebben we de antwoordcategorieën omgedraaid zodat we een indicatie kunnen krijgen van de bijdrage van mannen aan de taken. De schaal is het gemiddelde van de gestandaardiseerde items en geeft de mate weer waarin mannen bijdragen aan huishoudelijke arbeid. De betrouwbaarheid van de schaal is redelijk (Cronbachs $\alpha = 0,74$).

De verdeling van zorgtaken is gemeten via één vraag, namelijk de vraag hoe 'de dagelijkse

verzorging, naar bed brengen, wassen en kleden' van kinderen is verdeeld tussen partners. De respondenten konden ook hier kiezen uit zeven antwoordcategorieën die varieerden van (1) 'alleen door mij' tot (7) 'alleen door partner'. Voor de mannelijke respondenten hebben we de antwoordcategorieën omgedraaid, zodat de uiteindelijke variabele iets zegt over de mate waarin mannen bijdragen aan de zorgtaken binnen het huishouden. De bijdrage van vrouwen aan betaalde arbeid is wel absoluut gemeten, door te vragen naar het aantal uren dat een vrouw per week werkzaam is in de huidige baan (1999). Vrouwen die geen betaalde arbeid verrichten hebben de waarde nul gekregen.

De timing van de geboorte van het eerste kind is gebaseerd op een volledige fertiliteitsgeschiedenis. We hebben de leeftijd bij de geboorte van het eerste kind binnen de huidige relatie berekend, uitgedrukt in maanden. De risicoperiode loopt van het begin van de huidige relatie tot de geboorte van het eerste kind of tot het moment van het laatste interview als de respondent nog geen kind heeft gekregen. Respondenten die reeds een eerste kind hadden in de huidige relatie vóór het eerste interview (1987) zijn niet opgenomen omdat we van hen geen voorafgaande meting van de waardenoriëntaties hebben voor de geboorte van het kind. Deze vorm van links-censurering komt voor bij 95 respondenten.

3.3 Onafhankelijke variabelen: waardenoriëntaties

Postmaterialistische waarden zijn gemeten met een standaardschaal die is ontwikkeld door Inglehart (1971). De respondenten hebben vier alternatieven voorgelegd gekregen: (a) de orde in ons land handhaven, (b) de politieke inspraak van burgers vergroten, (c) prijsstijgingen tegengaan, en (d) de vrijheid van meningsuiting beschermen. Alhoewel de verschillende opties misschien gedateerd overkomen, representeren optie (a) en (c) materialistische doelen en optie (b) en (d) postmaterialistische doelen. De respondenten moesten aangeven welk doel hun het meest wenselijk leek en ze moesten ook hun tweede voorkeur aangeven. Deze keuzes leidden tot drie mogelijke uitkomsten: (1) 'volledig materialistisch', (2) 'gemengde score' en (3) 'volledig postmaterialistisch'. De postmaterialistische waarden zijn gemeten in 1987, 1991 en 1999 en in de regressie-analyses gebruiken we het gemiddelde van de scores in 1987 en 1991.

Waarden over emancipatie zijn gemeten met een schaal die is geconstrueerd uit vier normatieve beweringen die aan respondenten werden voorgelegd: (a) Een vrouw is geschikter om kleine kinderen op te voeden dan een man, (b) Ik vind het heel gewoon als een meisje naar de Technische School gaat, (c) Het is het meest natuurlijk dat de man kostwinner is en de vrouw voor het huishouden en de kinderen zorgt, (d) Het is onnatuurlijk als vrouwen in een bedrijf leiding uitoefenen over mannen. De antwoorden varieerden van (1) 'helemaal oneens' tot (5) 'helemaal eens'. Om een schaal te maken hebben we de items gestandaardiseerd en is voor elk jaar het gemiddelde genomen ($\alpha = 0,82$ voor de schaal in 1995). Emancipatiewaarden zijn op verschillende momenten gemeten. In de regressieanalyses gebruiken we het gemiddelde van de schalen in 1987, 1991 en 1995.

Religiositeit, tot slot, is indirect gemeten door te vragen naar kerkbezoek. De antwoordcategorieën waren: (0) 'geen kerkbezoek', (1) 'onregelmatig kerkbezoek', (2) 'maandelijks kerkbe-

zoek', (3) 'wekelijks kerkbezoek'. We beschouwen deze antwoordcategorieën als gelijke intervallen met scores nul tot drie. In de regressieanalyses gebruiken we het gemiddelde van het kerkbezoek uit de jaren 1987, 1991 en 1995. De gemiddelden van de onafhankelijke variabelen over waardenoriëntaties worden weergegeven in tabel 1.

Tabel 1: Beschrijvende informatie over items en schalen waardenoriëntaties

	Allen	Vrouwen	Mannen
<i>Gemiddelden</i>			
Kerkbezoek (0-3)	0,75	0,80	0,70
Postmaterialistische waarden (2-4)	3,05	3,04	3,07
Waarden over emancipatie (1-5)	4,08	4,25	3,89
<i>Scores op items van postmaterialisme schaal</i>			
<i>Eerste keuze (%)</i>			
De orde in ons land handhaven	37,6	41,2	33,6
De politieke inspraak van burgers vergroten	14,5	14,1	15,1
Prijsstijgingen tegengaan	8,5	8,9	8,1
De vrijheid van meningsuiting beschermen	39,3	35,7	43,2
<i>Tweede keuze (%)</i>			
De orde in ons land handhaven	27,7	24,5	31,4
De politieke inspraak van burgers vergroten	23,4	25,2	21,3
Prijsstijgingen tegengaan	21,5	23,1	19,8
De vrijheid van meningsuiting beschermen	27,4	27,2	27,5
<i>Gemiddelde scores op items van emancipatie schaal</i> (1=helemaal oneens, 5=helemaal eens)			
Ik vind het heel gewoon als een meisje naar de Technische School gaat	4,51	4,58	4,44
Het is onnatuurlijk als vrouwen in een bedrijf leiding uitoefenen over mannen	1,37	1,27	1,49
Een vrouw is geschikter om kleine kinderen op te voeden dan een man	2,30	2,06	2,58
Het is het meest natuurlijk dat de man kostwinner is en de vrouw voor het huishouden en de kinderen zorgt	2,21	2,08	2,37
<i>Correlaties</i>			
Kerkbezoek		<i>kerkbzk.</i>	<i>postmat.</i>
Postmaterialistische waarden	-0,09		
Waarden over emancipatie	-0,30	0,26	

Bron: The Panel Study of Social Integration in the Netherlands, 1987-1999.

3.4 Modellen en controlevariabelen

Voor alle afhankelijke variabelen schatten we steeds één regressiemodel, waarbij we controleren voor andere determinanten van het gezinsleven. Volgens economische theorieën spelen structurele factoren als scholing, werk en inkomen immers een belangrijke rol bij de investeringen die mensen in relaties doen. Om het netto-effect van waarden op investeringen te bepalen nemen we deze structurele factoren mee in het model. Het aantal uren dat een vrouw werkt en het krijgen van kinderen worden in de analyse gebruikt als afhankelijke variabelen, maar in andere modellen gebruiken we deze variabelen dus als controlevariabelen. Onze assumptie is dat keuzes met betrekking tot het werken van de vrouw en het krijgen van kinderen voorafgaan aan de vormgeving van hun dagelijks leven.

We gebruiken de volgende controlevariabelen: opleidingsniveau man en vrouw (gemeten van 0 voor lagere school tot 11 voor universiteit), aantal uren betaalde arbeid per week van man en vrouw, en tijdsdruk van werk man en vrouw. De laatste variabele is een schaal die bestaat uit informatie over overwerk, onregelmatige werktijden en reistijd naar het werk. Werk en scholingsvariabelen zijn voor beide partners gemeten. Daarnaast hebben we nog de volgende controlevariabelen toegevoegd: getrouwd (versus ongehuwd samenwonend), thuiswonende kinderen in de leeftijd van 4-12 jaar en aantal thuiswonende kinderen. De exacte specificatie van de controlevariabelen hangt af van het type afhankelijke variabele dat wordt gebruikt in de analyse. In de gebeurtenissenanalyses zijn de meeste onafhankelijke variabelen tijdsvariërend gemaakt.

4. Resultaten

Hieronder beschrijven we allereerst de consumptie-, productie- en reproductiepatronen om na te gaan hoe geïndividualiseerd de leefstijlen van tegenwoordige stellen zijn. Omdat we een relatief jonge leeftijdsgroep bestuderen, kunnen we hiermee iets zeggen over de wijze waarop jonge stellen hun leven tegenwoordig samen organiseren. In het tweede deel van deze paragraaf relateren we dit gedrag aan de drie individualistische waardenoriëntaties.

4.1 Een beschrijving van de vormgeving van partnerrelaties

We kijken allereerst naar de gezamenlijke activiteiten van partners. De eerste rij van tabel 2 laat zien dat de mate waarin partners samen activiteiten ondernemen, sterk verschilt per soort activiteit. Uitgaansactiviteiten worden het meeste samen gedaan, sociale contacten zijn wat minder vaak samen en vrijetijdsactiviteiten binnenshuis worden veelal alleen gedaan. We zien grote verschillen tussen mannen en vrouwen in de soorten activiteiten die samen worden gedaan met de partner (vergelijk Kalmijn & Bernasco, 2001). Mannen gaan vaker zonder hun partner naar een bar of restaurant dan vrouwen. Vrouwen bezoeken echter hun vrienden en familie vaker zonder partner, bezoeken culturele activiteiten vaker zonder partner en doen meer alleen aan vrijetijdsbesteding binnenshuis dan mannen. Verschillen tussen mannen en vrouwen kunnen

Tabel 2: Beschrijvende informatie afhankelijke variabelen

<i>Activiteiten van partners</i>	Allen		Vrouwen		Mannen	
	Gem.	% Altijd samen	Gem.	% Altijd samen	Gem.	% Altijd samen
<i>(0 nooit samen -3 altijd samen)</i>						
Bezoeken familie	2,10	17,2	2,03	12,4	2,18	22,7
Bezoeken vrienden	2,09	16,6	2,01	11,7	2,19	22,3
Bezoek theater, film	2,14	33,3	2,03	26,7	2,27	40,4
Bezoek bar of restaurant	2,14	27,4	2,18	28,4	2,09	26,2
Tv kijken, lezen, muziek luisteren	1,90	11,2	1,78	8,3	2,02	14,5
<i>(absoluut)</i>						
Avonden samen doordeweeks 0-5	3,61		3,57		3,65	
Dagdelen samen in weekend 0-7	4,10		4,20		4,00	
<i>Activiteiten met kinderen</i>						
<i>(1 niet - 3 vaker dan twee keer)</i>	Gem.	% >twee keer	Gem.	% >twee keer	Gem.	% >twee keer
<i>(per week)</i>						
Voorlezen	2,39	61,3	2,42	64,2	2,34	57,3
Tv kijken	2,64	74,1	2,63	73,0	2,66	75,6
Kamer opruimen	1,86	28,5	1,84	26,8	1,88	30,8
Klusjes in huis	1,73	18,8	1,72	19,3	1,74	18,2
Tekenen/verven	1,86	27,4	1,86	27,5	1,86	27,3
Thee drinken	2,37	56,8	2,46	62,9	2,24	48,5
Huiswerk maken	2,00	38,4	2,08	44,1	1,89	30,4
Spel spelen	2,28	44,3	2,28	39,7	2,37	50,6
Halen en brengen	1,86	26,1	1,92	28,2	1,78	23,2
Buiten spelen	1,81	31,2	1,85	34,9	1,76	26,2
<i>(per 3 maanden)</i>						
Bezoek dierentuin/pretpark	1,70	13,8	1,66	12,4	1,75	15,5
Bezoek bos	2,51	62,7	2,48	60,5	2,56	65,7
Bezoek zwembad	2,18	46,7	2,13	44,4	2,25	49,7
Bezoek bioscoop	1,26	3,0	1,28	1,3	1,23	5,2
Bezoek familie	2,89	90,9	2,89	90,1	2,89	92,0
Weekend weg	1,46	8,1	1,44	6,9	1,48	9,8
<i>Huishoudtaken</i>						
<i>(1 alleen vrouw - 7 alleen man)</i>	Gem.	% Alleen vrouw	Gem.	% Alleen vrouw	Gem.	% Alleen vrouw
Koken	2,63	31,0	2,42	37,3	2,87	23,8
Opruimen	3,04	12,3	2,75	19,2	3,36	4,6
Was	1,94	52,8	1,81	59,1	2,09	45,8
Schoonmaken	2,56	24,1	2,38	31,4	2,75	16,0
Boodschappen	3,13	20,1	2,85	29,1	3,44	10,0
<i>Zorgtaken</i>						
<i>(1 alleen vrouw - 7 alleen man)</i>	Gem.	% Alleen vrouw	Gem.	% Alleen vrouw	Gem.	% Alleen vrouw
Dagelijkse verzorging, naar bed brengen, wassen, kleden	3,08	7,5	2,82	12,5	3,41	1,2
<i>Betaalde arbeid</i>						
	Gem.	% 40 uur	Gem.	% 40 uur	Gem.	% 40 uur
Aantal uren betaalde arbeid huidige baan vrouw	18,16	9,8	17,55	9,2	18,84	10,4
<i>Geboorte eerste kind huidige relatie</i>						
	Gem.	% Geboorte	Gem.	% Geboorte	Gem.	% Geboorte
Leeftijd bij geboorte eerste kind	28,35	69,9	27,45	73,8	29,50	65,5

Bron: The Panel Study of Social Integration in the Netherlands, 1987-1999.

optreden omdat er is gevraagd naar de relatieve tijd die mannen en vrouwen besteden aan gezamenlijke activiteiten. We zien echter ook dat mannen en vrouwen enigszins verschillend rapporteren over de absolute tijd die ze met elkaar doorbrengen. Mannen geven aan dat ze iets minder avonden doorbrengen met hun partner dan vrouwen, wat vreemd is gegeven het feit dat volgens de vrouwen de mannen wel thuis zijn. Het is mogelijk dat mannen en vrouwen anders rapporteren over het aantal avonden dat ze samen doorbrengen en mogelijk dan ook over hun activiteiten. Het is echter ook mogelijk dat er in de steekproef mannen zitten die iets minder avonden thuis zijn dan de partners van de vrouwen uit de steekproef.

Het tweede deel van tabel 2 laat zien welke activiteiten er worden gedaan met kinderen. Televisiekijken, voorlezen, theedrinken en spelletjes doen zijn de korte dagelijkse activiteiten die het meeste worden gedaan met kinderen. Langdurigere niet-dagelijkse activiteiten die vaak worden gedaan, zijn het bezoeken van familie, wandelen in het bos en naar het zwembad gaan.

Verder laat tabel 2 zien dat, zelfs bij jonge stellen, het huishoudelijk werk grotendeels wordt gedaan door vrouwen. Met name koken en de was doen zijn taken die vaak alleen door vrouwen worden uitgevoerd. Er bestaan overigens wel grote verschillen in hoe mannen en vrouwen rapporteren over de verdeling van huishoudtaken. Op elk item rapporteren mannen meer gelijkheid in de verdeling van taken (dus een hoger aandeel van mannen) dan vrouwen. Zorgtaken zijn ook niet gelijk verdeeld tussen mannen en vrouwen; vrouwen zijn over het algemeen meer betrokken bij zorgtaken dan mannen. Maar het percentage stellen waar de vrouw helemaal alleen verantwoordelijk is voor de zorgtaken is vrij klein (8 procent). Ook hier rapporteren mannen een groter aandeel voor zichzelf in de zorgtaken dan dat vrouwen rapporteren over het aandeel van hun man. Verder zien we dat het gemiddeld aantal arbeidsuren van een vrouw ligt rond de 18 uur per week. Slechts 10 procent van de vrouwen werkt fulltime (40 uur per week).

Tot slot zien we dat de gemiddelde leeftijd waarop een kind wordt gekregen, rond de 28 jaar ligt. Bijna 70 procent van de stellen heeft de geboorte van een kind meegemaakt op het moment van interview. Voor vrouwen is de gemiddelde leeftijd waarop men een kind krijgt 27,5 jaar en van de vrouwen heeft 75 procent een kind gekregen. Voor mannen is de gemiddelde leeftijd bij het krijgen van een kind 29,5 jaar en van de mannen heeft bijna 66 procent op het moment van interview reeds ooit een kind gekregen in de huidige relatie.

4.2 Effecten van waardenoriëntaties op gezamenlijke consumptie

In het eerste deel van tabel 3 presenteren we de effecten van waardenoriëntaties op het ondernemen van gezamenlijke activiteiten van partners. We zien in de eerste plaats significant negatieve effecten van postmaterialistische waarden op het gezamenlijk ondernemen van activiteiten. Mensen met postmaterialistische waarden ondernemen meer activiteiten zonder hun partner dan andere mensen. Dit resultaat klopt met onze verwachting. Het effect van postmaterialistische waarden is negatief voor zowel mannen als vrouwen, maar alleen significant voor vrouwen. Verder zien we ook effecten van kerkbezoek en waarden over emancipatie op de mate waarin stellen gezamenlijke activiteiten ondernemen. Progressieve waarden over emancipatie leiden tot

het vaker samen ondernemen van activiteiten, althans voor mannen. Ook dit resultaat is een bevestiging van onze hypothese; we verwachtten immers dat mensen met progressieve emancipatiewaarden vaker gezamenlijke activiteiten zouden ondernemen met de partner.

Religieuze mensen blijken minder vaak gezamenlijke activiteiten te ondernemen, maar dit geldt alleen voor vrouwen en is niet conform onze verwachting. We dachten dat religieuze stellen meer samen zouden doen dan anderen, met name wanneer het activiteiten betrof als het bezoeken van familie en vrienden. We hebben echter ook een afzonderlijke analyse uitgevoerd met alleen 'gezamenlijk bezoeken van familie' als afhankelijke variabele (niet weergegeven in de tabel). Deze aanvullende analyse laat wel een positief effect zien van kerkbezoek op het gezamenlijk bezoeken van familie. Ook al hebben we geen andere effecten gevonden in de verwachte richting, deze aanvullende analyse bevestigt wel ons idee over de relatief sterke familieoriëntatie van religieuze mensen.

Tabel 3: Gestandaardiseerde regressiecoëfficiënten voor de effecten van waardenoriëntaties op gezamenlijke activiteiten van partners en gezamenlijke activiteiten met kinderen

	Gezamenlijke activiteiten van partner			Gezamenlijke activiteiten met kinderen		
	Allen	Vrouwen	Mannen	Allen	Vrouwen	Mannen
<i>Waardenoriëntaties</i>						
Kerkbezoek	-0,07~	-0,07	-0,02	0,07	0,10	0,07
Postmaterialistische waarden	-0,12**	-0,18**	-0,08	0,02	0,02	-0,01
Waarden over emancipatie	0,02	0,03	0,11~	0,09~	0,17*	0,06
<i>Controlevariabelen</i>						
Opleidingsniveau stel	-0,06	-0,04	-0,06	0,09~	0,09	0,09
Aantal arbeidsuren vrouw	0,04	0,06	0,00	-0,03	0,01	-0,07
Aantal arbeidsuren man	-0,01	0,01	-0,06	0,09~	0,12~	0,01
Tijdsdruk werk vrouw	-0,13**	-0,12*	-0,09	0,02	0,00	0,01
Tijdsdruk werk man	-0,08*	-0,15*	-0,04	0,06	0,13*	-0,05
Getrouwd	0,08	0,12~	0,05			
Kinderen	-0,05	-0,07	-0,01			
Schoolgaande kinderen	0,14*	0,13~	0,13			
Aantal kinderen	0,04	0,03	0,12			
R ²	0,06	0,11	0,03	0,07	0,11	0,08
N	552	292	260	409	233	176

~ $p < 0,10$ * $p < 0,05$ ** $p < 0,01$

Bron: The Panel Study of Social Integration in the Netherlands, 1987-1999.

Tabel 4: Gestandaardiseerde regressiecoëfficiënten voor de effecten van waardenoriëntaties op de bijdrage van mannen aan huishoudelijke taken, de bijdrage van mannen aan zorgtaken en de uren betaalde arbeid van vrouwen

	Bijdrage van mannen aan huishoudelijke taken			Bijdrage van mannen aan zorgtaken			Aantal uren betaalde arbeid vrouwen		
	Allen	Vrouwen	Mannen	Allen	Vrouwen	Mannen	Allen	Vrouwen	Mannen
<i>Waardenoriëntaties</i>									
Kerkbezoek	0,04	0,05	0,11-	0,02	0,07	0,09	-0,04	-0,05	-0,02
Postmaterialistische waarden	0,06	-0,02	0,09	0,03	-0,04	-0,03	0,01	-0,03	0,04
Waarden over emancipatie	0,07-	0,15**	0,12*	0,10-	0,17*	0,29**	0,11**	0,10*	0,10-
<i>Controlevariabelen</i>									
Opleidingsniveau stel	0,08-	0,13*	0,02	-0,08	-0,01	-0,16*	0,10*	0,09-	0,12*
Aantal arbeidsuren vrouw	0,33**	0,36**	0,31**	0,17**	0,14*	0,21*			
Aantal arbeidsuren man	-0,08*	-0,09-	-0,10-	0,03	0,01	0,02			
Tijdsdruk werk vrouw	0,02	0,05	0,03	-0,05	-0,15*	0,01			
Tijdsdruk werk man	-0,06-	-0,10*	-0,10-	0,04	0,06	0,06			
Getrouwd	-0,12*	-0,15*	-0,04				-0,10*	-0,12*	-0,10
Kinderen	-0,09-	-0,05	-0,12				-0,44**	-0,46**	-0,41**
Schoolgaande kinderen				0,02	0,01	-0,00			
Aantal kinderen				-0,05	-0,07	0,17-			
R ²	0,26	0,32	0,25	0,06	0,09	0,16	0,31	0,34	0,28
N	552	292	260	409	233	176	552	292	260

-p<0,10 *p<0,05 **p<0,01

BRON: The Panel Study of Social Integration in the Netherlands, 1987-1999.

In het tweede deel van tabel 3 presenteren we de resultaten voor de activiteiten met kinderen. In het model zien we positieve effecten van emancipatiewaarden. Voor vrouwen lijken progressieve emancipatiewaarden te leiden tot het ondernemen van meer activiteiten met de kinderen. We hadden geen specifieke verwachting over het effect van emancipatiewaarden op het ondernemen van activiteiten met kinderen. We hebben voor de gevonden effecten echter wel een mogelijke verklaring. Vanuit een traditionele situatie geredeneerd is het doorbrengen van tijd met kinderen gangbaar en wordt dit wellicht niet altijd beschouwd als het 'ondernemen van activiteiten', men is gewoon 'samen' zonder iets speciaals te ondernemen. Vanuit een geëmancipeerd oogpunt kan het doorbrengen van tijd met de kinderen worden beschouwd als 'quality time' die moet worden ingevuld door allerlei activiteiten en uitjes met de kinderen, er wordt dan daadwerkelijk meer ondernomen met de kinderen.

4.3 Effecten van waardenoriëntaties op gespecialiseerde productie

In tabel 4 zien we de effecten van waardenoriëntaties op de verdeling van arbeidstaken in huis. In het eerste deel zien we voor de hele groep significante effecten van waarden over emancipatie op de bijdrage van mannen aan huishoudelijke taken. Meer progressieve waarden over emancipatie leiden tot een grotere bijdrage van mannen aan huishoudtaken. Dit gevonden effect is volledig conform het idee dat progressieve emancipatiewaarden tot minder specialisatie binnen een huishouden leiden (vergelijk Van der Lippe, 1994). Verder zien we ook een effect van kerkbezoek voor mannen. Wanneer stellen vaker de kerk bezoeken, draagt de man meer bij aan het huishouden. Waarom dit resultaat alleen significant is in het model voor mannen, is niet duidelijk.

In het tweede deel van tabel 4 zien we de effecten van waardenoriëntaties op de bijdrage van mannen aan zorgtaken. Net als in de vorige analyse vinden we sterke effecten van emancipatiewaarden: mensen met progressieve emancipatiewaarden rapporteren een grotere relatieve bijdrage van de man aan zorgtaken dan anderen.

In het laatste deel van tabel 4 zien we de invloed van waardenoriëntaties op het aantal uren betaalde arbeid van de vrouw. Wederom zien we sterke effecten van emancipatiewaarden. Meer progressieve emancipatiewaarden leiden tot een hoger aantal uren dat de vrouw werkt.

4.4 Effecten van waardenoriëntaties op reproductie

Tot slot zien we in tabel 5 de effecten van waardenoriëntaties op de timing van de geboorte van het eerste kind (in de huidige relatie). We zien sterke effecten van kerkbezoek op de timing van de geboorte van het eerste kind. Mensen die frequent de kerk bezoeken, krijgen op een eerder moment in hun relatie een kind dan andere mensen. Het gevonden effect is met name sterk voor vrouwen. Dit gevonden effect is in overeenstemming met andere studies (Jansen & Liefbroer, 2001).

Interessant om te zien is dat het tegenovergestelde opgaat voor postmaterialistische waarden. Mensen met een sterk postmaterialistische inslag stellen het krijgen van een kind vaker uit dan anderen. Wederom gaat dit het sterkste op voor vrouwen. Er worden geen significante effecten gevonden van waarden ten aanzien van emancipatie. Dit is niet in overeenstemming met een andere studie, waarin wel negatieve effecten zijn gevonden van emancipatiewaarden op de geboorte van het eerste kind (Jansen & Kalmijn, 2000). Dit komt waarschijnlijk doordat we hier meerdere soorten waarden tegelijkertijd opnemen en de invloed van emancipatiewaarden dus is gezuiverd van invloed van andere waarden.

Tabel 5: Logistische regressiecoëfficiënten voor de effecten van waardenoriëntaties op de timing van de geboorte van het eerste kind binnen de huidige relatie

	Allen	Vrouwen	Mannen
<i>Waardenoriëntaties</i>			
Kerkbezoek	0,24** (0,06)	0,30** (0,08)	0,17~ (0,09)
Postmaterialistische waarden	-0,23** (0,06)	-0,32** (0,08)	-0,05 (0,09)
Waarden over emancipatie	0,02 (0,06)	0,06 (0,09)	-0,11 (0,08)
<i>Controlevariabelen</i>			
Leeftijd	0,70** (0,16)	0,77** (0,21)	1,23** (0,33)
Leeftijd kwadraat	-0,01** (0,00)	-0,01** (0,00)	-0,02** (0,01)
Opleidingsniveau	-0,03 (0,02)	-0,07* (0,03)	0,02 (0,04)
Aantal arbeidsuren	-0,00 (0,01)	0,01 (0,01)	0,01 (0,01)
Constante	-15,01	-15,24	-25,2
-2 Log Likelihood	4187	2347	1838
N	552	292	260

~ $p < 0,10$ * $p < 0,05$ ** $p < 0,01$

Bron: The Panel Study of Social Integration in the Netherlands, 1987-1999.

5. Conclusie

Eerdere studies hebben laten zien dat waarden, en met name religieuze waarden en waarden over emancipatie, belangrijke gevolgen hebben voor de demografische levensloop. Om de rol van individualistische waarden nader te bestuderen, hebben we de invloed van waardenoriëntaties bestudeerd op de wijze waarop mensen hun leven inrichten binnen een relatie. We hebben gekeken naar consumptie (gezamenlijke activiteiten), productie (gespecialiseerde verdeling van arbeid) en reproductie (timing van de eerste geboorte). In theoretische zin hebben we beargumenteerd dat het verschil tussen traditioneel en geïndividualiseerd gedrag binnen samenwoonrelaties kan worden beschouwd als de mate waarin men investeert in een relatie of gezin. Traditioneel gedrag als het veel samen doen van activiteiten, specialisatie in betaalde en huishoudelijke arbeid en jezelf verbinden aan een partner door samen een kind te krijgen, kunnen

allemaal worden gezien als voorbeelden van investeringen in een relatie. Via deze gedragingen worden partners immers afhankelijk van elkaar. Onze bevindingen zijn redelijk consistent met het idee dat mensen met meer individualistische waardenoriëntaties zich minder afhankelijk maken van de partner dan mensen met meer traditionele waarden. Hieronder vatten we onze bevindingen voor de drie specifieke domeinen kort samen.

De resultaten laten allereerst zien dat ook relatief jonge stellen over het algemeen nog veel activiteiten samen met de partner en de kinderen ondernemen. Verder hebben we gevonden dat de investeringen die mensen doen door gezamenlijke activiteiten te ondernemen, worden beïnvloed door waardenoriëntaties. Met name mensen met postmaterialistische waarden ondernemen minder vaak activiteiten met hun partner. Een andere bevinding is dat progressieve waarden over emancipatie leiden tot het ondernemen van meer activiteiten met kinderen.

Ten tweede laten onze resultaten zien dat de verdeling van huishoudtaken, zorgtaken en betaalde arbeid over het algemeen nog redelijk traditioneel is. Een belangrijkere bevinding is dat de verdeling van taken sterk wordt beïnvloed door waardenoriëntaties. Met name waarden over emancipatie zijn belangrijk: progressieve waarden over emancipatie leiden tot een grotere bijdrage van mannen aan huishoud- en zorgtaken en tot meer betaalde arbeidsuren van vrouwen.

Ten derde blijkt dat de timing van de geboorte van het eerste kind binnen de relatie ook wordt beïnvloed door waardenoriëntaties. Mensen met religieuze waarden krijgen op een eerder moment in de relatie een kind dan andere mensen. Dit resultaat sluit aan bij wat in eerdere studies naar religie en fertiliteit is gevonden. We vinden echter ook een nieuw effect: mensen met postmaterialistische waarden stellen de geboorte van het eerste kind vaker uit dan andere mensen. Inglehart (1997) heeft al eerder beweerd dat materialistische mensen vaker aangeven dat ze kinderen nodig hebben om zich tevreden te voelen dan postmaterialistische mensen. Onze bevinding bevestigt deze notie.

Eerdere studies hebben theorieën over individualisering vooral onderzocht door moderne waarden te bestuderen in combinatie met demografische gedragingen. Onze studie heeft naar een ander aspect van demografisch gedrag gekeken: de manier waarop partners hun leven samen vormgeven. We hebben positieve evidentie gevonden voor het idee dat waarden een rol spelen bij patronen van consumptie, productie en reproductie van partners. Hiermee hebben we nieuwe steun verworven voor theorieën over individualisering. Over het algemeen vertonen mensen met traditionele waarden meer patronen van gezamenlijke consumptie, patronen van gespecialiseerde productie en krijgen ze eerder kinderen dan anderen. Deze bevindingen laten zien dat mensen met individualistische waarden zich via de vormgeving van hun dagelijks huwelijksleven minder afhankelijk maken van een partner en een gezin. Hiermee lijken zij ook minder te investeren in een relatie, althans, voorzover het de meer traditionele vormen van investeringen betreft. Het is mogelijk dat mensen met een individualistische waardenoriëntatie juist weer meer op andere wijzen investeren in hun relatie. Hierbij kan men denken aan meer psychologische of affectieve aspecten van de relatie.

Onze studie nodigt tot slot ook uit tot een verfijning van theorieën over de invloed van waardenoriëntaties. Allereerst zien we dat de effecten van waarden over het algemeen niet erg

groot zijn. We hebben een prospectief design gebruikt en een groot aantal items om waarden te meten, maar we vinden bijna nergens echt sterke effecten. Een reden hiervoor is volgens ons dat de gebruikte steekproef relatief jong is en daardoor ook redelijk homogeen. Ten tweede hebben we laten zien dat waarden geen algemene invloed uitoefenen op het relatie- en gezinsleven; de invloed van waarden is gedifferentieerd. Alhoewel het patroon van de effecten complex is, zien we over het algemeen dat postmaterialistische waarden met name belangrijk zijn bij patronen van consumptie, waarden over emancipatie bij patronen van productie, en religieuze waarden bij het krijgen van kinderen. Het antwoord op de vraag welk van de drie waardendimensies het belangrijkste is, hangt dus af van het soort gedrag waar men naar kijkt.

Noten

1. Miranda Jansen was ten tijde van het schrijven dit artikel aio bij de Capaciteitsgroep Sociologie/Onderzoeksschool ICS. Per 1 oktober 2001 is zij werkzaam als onderzoeker bij het Verwey-Jonker Instituut te Utrecht. Matthijs Kalmijn is hoogleraar bij het Departement Sociologie van de Katholieke Universiteit Brabant te Tilburg. De in dit artikel gebruikte data werden verzameld met subsidie van onder meer de Vrije Universiteit, het NIDI en de Universiteit Utrecht. Een eerdere versie van het artikel is gepresenteerd tijdens het

Academy Contact Forum 'Value Orientations and Life Course Decisions' van de Koninklijke Vlaamse Academie op 4 september 2000 te Brussel. We danken de deelnemers aan dit forum voor hun commentaar. Verder willen we Pearl Dykstra, Aat Liefbroer, Nan-Dirk de Graaf, Hester Moerbeek en Werner Raub danken voor commentaar op eerdere versies van dit artikel. Correspondentie richten aan Miranda Jansen, Verwey-Jonker Instituut, Kromme Nieuwegracht 6, 3512 HG Utrecht. Tel: 030-2303204. E-mail: Mjansen@verwey-jonker.nl

Literatuur

- Alwin, D.F. (1986). Religion and parental child-rearing orientations: Evidence of a Catholic-Protestant convergence. *American Journal of Sociology*, 92, 412-446
- Becker, G.S., Landes, E.M. & Michael, R.T. (1977). An economic analysis of marital instability. *Journal of Political Economy*, 85, 1141-87.
- Becker, J.W. & Vink, R. (1994). *Secularisatie in Nederland, 1966-1991*. Rijswijk: Sociaal en Cultureel Planbureau (Sociale en Culturele Studies).
- Becker, G.S. (1981). *A treatise on the family*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Clarkberg, M., Stolzenberg, R.M. & Waite, L.J. (1995). Attitudes, values and entrance into cohabitational versus marital unions. *Social Forces*, 74, 609-634.
- Deth, J.W. van (1984). *Politieke waarden: Een onderzoek naar de politieke waarden-oriëntaties in Nederland in de periode 1970 tot en met 1982*. Amsterdam: Dissertatie.
- Dijkstra, W. (1993). *Het proces van Sociale Integratie van Jong-volwassenen: de gegevens-verzameling voor de tussenmeting en de tweede hoofdmeting*. Amsterdam: VU.
- Dijkstra, W. (1989). *Het proces van Sociale Integratie van Jong-volwassenen: de gegevensverzameling voor de eerste hoofdmeting*. Amsterdam: VU.

- Felling, A., Peters, J. & Schreuder, O. (1983). *Burgerlijk en onburgerlijk Nederland*. Deventer: Van Loghum Slaterus.
- Graaf, N.D. de & Evans, G. (1996). Why are the young more postmaterialist? A cross-national analysis of individual and contextual influence on postmaterial values. *Comparative Political Studies*, 28, 608-635.
- Graaf, N.D. de (1988). *Postmaterialism and the Stratification Process: An international Comparison*. Utrecht: ISOR.
- Hendriks-Vettehen, P.G.J. (1990). Postmaterialisme en stemgedrag. *Mens & Maatschappij*, 65, 165-178.
- Hill, M.S. (1988). Marital stability and spouses' shared time. *Journal of Family Issues*, 9, 427-451.
- Inglehart, R. (1997). *Modernization and Postmodernization. Cultural, Economic and Political change in 43 Societies*. Princeton: Princeton University Press.
- Inglehart, R. (1977). *The Silent Revolution*. Princeton: Princeton University Press.
- Jansen, M. & Liefbroer, A.C. (2001). Transition to adulthood in the Netherlands. In M. Corijn & E. Klijzing (eds.) *Transitions to Adulthood in Europe*. (pp. 209-232). Dordrecht: Kluwer. Book series of European Studies of Population.
- Jansen, M. & Kalmijn, M. (2000). Emancipatiewaarden en de levensloop van jong-volwassen vrouwen. Een panelanalyse van wederzijdse invloeden. *Sociologische Gids*, 47, 293-314.
- Kaa, D.J. van de (1988). *The second demographic transition revisited: theories and expectations*. Amsterdam: Planologisch Demografisch Instituut
- Kalmijn, M. & Bernasco, W. (2001). Joint and separated lifestyles in couple relationships. *Journal of Marriage and the Family*, 63, 639-654.
- Kalmijn, M., Graaf, P.M. de & Poortman, A.R. (2001). Werk en echtscheiding: De interactie van economische en culturele invloeden. *Sociale Wetenschappen*, 44, 34-53.
- Lesthaeghe, R. & Surkyn, J. (1988). Cultural dynamics and economic theories of fertility change. *Population and Development Review*, 14, 1-45.
- Lesthaeghe, R. & Kaa, D.J. van de (1986). Twee demografische transitie's? In D.J. van de Kaa en R. Lesthaeghe (eds.), *Bevolking: groei en krimp* (p. 9-24). Deventer: Van Loghum Slaterus.
- Lesthaeghe, R., & Meekers, D. (1986). Value change and the dimensions of familism in the European community. *European Journal of Population*, 2, 225-268.
- Liefbroer, A.C. & Kalmijn, M. (1997). *Panel Study of social integration in the Netherlands 1987-1995 (PSIN8795) Codeboek*. Utrecht: ICS. ICS Occasional Papers and Documents Series (ICS Code Books-30)
- Lippe, T. van der (1993). *Arbeidsverdeling tussen mannen en vrouwen*. Amsterdam: Thesis.
- Lippe, T. van der (1994). Spouses and their division of labour. *Netherlands Journal of Social Sciences*, 30, 43-62.
- Maslow, H.H. (1954). *Motivation and Personality*. New York: Harper & Row.
- Moors, G. (1996). Gezinsvorming en processen van waardenselectie en -aanpassing. *Mens & Maatschappij*, 71, 4-24.

- Peters, J. (1993). *Individualisering en secularisering in Nederland in de jaren tachtig. Sociologie als contemporaine geschiedschrijving*. Inaugurale Rede, Katholieke Universiteit Nijmegen.
- Presser, H.B. (1994). Employment schedules among dual-earner spouses and the division of household labor by gender. *American Sociological Review*, 59, 348-364.
- Rogers, S.J. & Amato, P.R. (1997). Is marital quality declining? The evidence from two generations. *Social Forces*, 75, 1089-1100.
- Sociaal en Cultureel Planbureau (1998). *Sociaal en Cultureel Rapport 1998*. Rijswijk: SCP.
- Thornton, A., Alwin, D.F. & Camburn, D. (1983). Causes and consequences of sex-role attitudes and attitude change. *American Sociological Review*, 44, 211-227.
- Thornton, A. (1989). Changing attitudes toward family issues in the United States. *Journal of Marriage and the Family*, 51, 873-893.
- Weesie, J. & Raub, W. (1995). The management of matches: Decentralized mechanisms for cooperative relations with applications to organizations and households. In U. Bernitz and P. Hallström (eds.). *Principles of justice and the European Union* (pp. 69-81). Stockholm: Juristförlaget.
- White, L.K. (1983). Determinants of spousal interaction: marital structure or marital happiness. *Journal of Marriage and the Family*, 45, 511-519.